

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ- ПСИХОЛОГІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЇХ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Анотація. У статті висвітлено проблеми комунікативної культури студентів-психологів в межах їх комунікативної компетентності. Проаналізовано існуючі проблеми комунікативної культури студентів-психологів. Запропоновано шляхи реалізації проблем комунікативної культури студентів-психологів.

Ключові слова: комунікативна культура, комунікація, психологічна компетентність.

Постановка проблеми. Вимоги до професійного рівня сучасного спеціаліста об'єктивно актуалізують проблеми фахової підготовки, що висвітлено у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті. Навчальні заклади, які готують спеціалістів психологічного профілю, не можуть залишатися осторонь процесів реформування вищої школи в Україні. Прогрес у галузі психології вимагає від сучасного фахівця цієї галузі володіння значним доробком психолого-педагогічних знань та потребує високого рівня комунікативної культури, від якої невід'ємно залежить оцінка його як спеціаліста.

У сучасній психологічній науці значно актуалізується проблема розвитку психологічної культури студента-психолога. З огляду на нову ситуацію в освітньому просторі України, розвиток психологічної культури студента-психолога визначає його психологічну готовність якомога повніше реалізовувати культуротворчу, гуманістичну функції, здатність оволодівати професійними цінностями.

У зв'язку із цим необхідність вивчення умов розвитку психологічної культури особистості сучасного студента-психолога особливого значення. Сутність основних суперечностей, що виникають у розв'язанні зазначеної проблеми, полягає у невідповідності між зростаючою соціальною потребою у психологічно компетентних психолого-педагогічних кадрах і недостатнім

науково-методичним обґрунтуванням розвитку їх психологічної культури у процесі професійної діяльності, яке б враховувало внутрішні, істотні чинники цього процесу. За таких обставин виникає потреба психолого-педагогічного дослідження і усунення вищезгаданих суперечностей.

Отже, особливості комунікативної культури є актуальною темою, тому метою нашого дослідження ми обрали вивчення психологічних особливостей комунікативної культури студентів-психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культура спілкування – актуальна тема для фахівців, котрі вивчають соціальні й психологічні проблеми міжособистісної взаємодії, питання гармонізації комунікативної поведінки людини, а також для тих, хто займається виховною і дидактичною діяльністю. Вирішення проблеми культури спілкування має не тільки наукове, а й неабияке практичне значення, зумовлене суспільною потребою.

Останнім часом культура стала органічною частиною психологічних досліджень, пов'язаних із вивченням складних форм людської поведінки – зокрема у процесі спілкування. Дослідження культури спілкування означає з'ясування характеристик і механізмів комунікативної діяльності та поведінки особистості, зумовлених культурою певного соціуму. Це розкриття психологічного змісту культури спілкування, тобто визначення її складових параметрів – тих психологічних чинників діяльності та поведінки особистості, які зазнають певних змін на різних етапах її розвитку і детермінують трансформацію самого досліджуваного феномена. Все це і стало метою дослідження.

В значній мірі успіх професійної діяльності представників багатьох професій залежить від рівня культури професійного спілкування. Мовленнева поведінка, на нашу думку, є важливою складовою комунікативної культури. На думку І.А. Зимньої, мовленнева поведінка проявляється в манері, характері мовленневих дій, включаючи соматичну активність. Мовленнева поведінка, як і інші види соціальної діяльності перебуває під контролем суспільства.

В процесі навчальної підготовки студенту-психологу необхідна навчатись постійній корекція своєї поведінки в зв'язку з отримуваною зворотною інформацією від партнера по спілкуванню – вербальною і невербальною. Суттєвими ознаками культури поведінки будь-якої людини, а тим більше майбутнього психолога, є використання системи національно-специфічних стереотипів, стійких форм спілкування, призначених для встановлення і підтримання контактів.

Разом з тим одним із ключових завдань теоретичного аналізу є операціоналізація категорії спілкування. З цією метою здійснено семантичне визначення цього поняття. Упорядкування теоретичного положення, уможливило дійти висновку, що *спілкування* є над важливою проблемою психології і її центральною категорією. Аналіз показав, що спілкування можна визначити як найбільш широку категорію для позначення усіх видів комунікативних, інформаційних та інших контактів людей, включаючи прості форми взаємодії.

Загальні проблеми спілкування всебічно і глибоко розглянуті в працях Б. Л.П. Буєвої, Є.П. Ільїна, М.С. Кагана, А.О. Леонтьєва, Д. Майєрса, А.Є. Мудрика, П.С. Таранова, В.П. Третьякова, П.Л. Чайки та ін.

Види, типи, форми, функції, засоби, умови, рівні, стадії та механізми спілкування постали предметом розгляду у працях Б.Г. Ананьєва, Г.М. Андрєєвої, О.О. Бодальова, Л.С. Виготського, Я.Л. Коломинського, А.О. Леонтьєва, Б.Ф. Ломова, В.В.Москаленко, В.М. Мясіщева, Б.Д. Паригіна, Л.А. Петровської, К.К. Платонова і інші.

Сказане знаходить своє відображення й у відповідних визначеннях поняття “*спілкування*”. Так, у психологічному словнику за редакцією відомого психолога В.В. Давидова приводиться таке визначення: *спілкування* – це взаємодія двох або більше людей, яка полягає в обміні між ними інформацією пізнавального або ж афективно-оцінювального характеру. Прагнення до спілкування нерідко займає значне, а інколи, і провідне місце серед мотивів, що спонукають людей до спільної практичної діяльності.

Процес спілкування може відособлюватися від інших форм діяльності і набувати відносної самостійності.

Слід зазначити, що зарубіжні дослідники комунікації (Г. Гебнер, Д. Берло та інші) досить часто використовують термін “комунікація”, а не “спілкування”. Вони розглядають комунікацію як життя людини серед інших людей і при цьому зазначають, що “поза комунікацією людина свідомо не існує”. Таке визначення надто широке і багатогранне, оскільки, згідно з ним, комунікація і є життя.

Розкриття змісту і специфіки комунікативної культури студента-психолога доцільно, на нашу думку, пов'язати із визначенням специфіки його психологічної компетентності.

В.Л. Захаров та Ю.Ю. Хрящева називають такі фактори компетентності у спілкуванні:

- знання в області психології особистості, групи, спілкування;
- уміння та навички спілкування;
- корекція і розвиток установок, необхідних для успішного спілкування;
- здатність адекватно і повно сприймати і оцінювати себе та інших людей, а також взаємини, що виникають між людьми;
- корекція та розвиток системи ставлень особистості [11].

На думку Ю.М. Ємельянова, комунікативна компетентність завжди набувається у соціальному контексті. Основними факторами, що детермінують її розвиток, є життєвий досвід людини, її загальна ерудиція, мистецтво, спеціальні наукові методи [7; 8].

Таким чином, проведений нами теоретичний аналіз уможливорює дійти висновку, що *комунікативна компетентність студента-психолога* заснована на знаннях та чуттєвому досвіді здатність орієнтуватися у ситуаціях професійного спілкування, розуміти мотиви, інтенції, стратегії поведінки, фрустрації, як свої власні, так і партнерів по спілкуванню, рівень освоєння технології та психотехніки спілкування.

Ця компетентність має охоплювати такі сфери:

- компетентність у здійсненні перцептивної, комунікативної та інтерактивної функцій спілкування;
- компетентність у реалізації, насамперед, суб'єкт-суб'єктної взаємодії з партнерами по спілкуванню (зрозуміло, що спілкування за типом розпоряджень, наказів, інструкцій, вимог тощо (суб'єкт-об'єктна модель взаємодії) також освоєне випускником, однак його використання носить ситуативний характер);
- компетентність у розв'язанні як продуктивних, так і репродуктивних задач;
- компетентність у реалізації як поведінкового, операційно-інструментального, так і особистісного, глибинного рівня спілкування.

Наголосимо, що визначальну сторону комунікативної компетентності практичного психолога утворює компетентність саме у суб'єкт-суб'єктному спілкуванні, саме у вирішенні продуктивних задач, саме в оволодінні глибинним, особистісним рівнем спілкування з іншими людьми. У *структурі комунікативної культури студента-психолога* виділимо:

- *гностичний компонент* (система знань про сутність, структуру, функції та особливості спілкування взагалі та професійного зокрема; знання про стилі спілкування, зокрема, про особливості власного комунікативного стилю; фонове знання, тобто загальнокультурна компетентність, яка, не маючи безпосереднього відношення до професійного спілкування, дозволяє вловити, зрозуміти приховані натяки, асоціації тощо, тобто зробити розуміння глибшим, більш емоційним, особистісним; творче мислення, внаслідок якого спілкування виступає як різновид соціальної творчості);
- *конативний компонент* (загальні та специфічні комунікативні уміння, які дозволяють успішно встановлювати контакт із іншою людиною, адекватно пізнавати її внутрішні стани, керувати ситуацією взаємодії з нею, застосовувати конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях; культура мовлення; експресивні уміння, які забезпечують адекватний

висловлюванням міміко-пантомімічний супровід; перцептивно-рефлексивні уміння, які забезпечують можливість пізнання внутрішнього світу партнера по спілкуванню та розуміння самого себе; домінуюче застосування організуючих впливів у взаємодії з людьми (порівняно з оцінюючими і, особливо, дисциплінуючими);

- - *емоційний компонент* (гуманістична установка на спілкування, інтерес до іншої людини, готовність вступати з нею в особистісні, діалогічні взаємини, інтерес до власного внутрішнього світу; розвинуті емпатія та рефлексії; високий рівень ідентифікації з виконуваними професійними та соціальними ролями; позитивна Я-концепція; адекватні вимогам професійної діяльності психоемоційні стани).

Емпірично ми досліджували рівень комунікативної установки, рівень товариськості, рівень емпатичних здібностей студентів-психологів.

Оцінка рівня товариськості показала, що близько половини досліджуваних студентів-психологів мають середній рівень прояву. Вони гнучко реагують на зміни ситуації, розуміють особливості партнера, мають адекватну самооцінку й оцінку партнера, здатні знайти компромісні рішення, оптимальні шляхи подолання конфліктних ситуацій.

Разом з тим було виявлено студентів-психологів з негативною комунікативною установкою (45,5% досліджуваних), які мають стійку, ригідну поведінку і не вважають потрібним змінювати її залежно від ситуації. Такі студенти-психолог нездатні до компромісів, “незручні” у спілкуванні саме через свою прямолінійність, через що не мають теплих міжособистісних взаємин і тому переживають розчарування.

За результатами виявлення рівня емпатії 30,0% студентів-психологів не виявляють цікавості до іншої особистості, спокійно ставляться до переживань і проблем оточуючих.

Аналіз та узагальнення теоретичного і емпіричного матеріалу, одержані висновки дозволили розробити *шляхи формування комунікативної культури студентів-психологів*.

Програма розвитку комунікативної культури студентів-психологів має на меті розвинути структурувати знання про сутність, структуру, функції та особливості спілкування взагалі та професійного зокрема; знання про стилі спілкування, зокрема, про особливості власного комунікативного стилю; розвинути власні загальні та специфічні комунікативні уміння й культуру мовлення, перцептивно-рефлексивні уміння, гуманістичну установку на спілкування, інтерес до іншої людини, емпатію та рефлексію; сформувати позитивну Я-концепцію тощо.

Отже, активний пошук нових форм і методів навчання, суттєва зміна змісту і мети професійної підготовки – це перші кроки, що мають бути спрямовані на реалізацію розвитку комунікативної культури студентів-психологів.

Висновки. Проведений науково-теоретичний аналіз проблеми комунікативної культури студентів-психологів в межах їх психологічної компетентності та результати експериментального дослідження дають підстави зробити такі *висновки*: розкриття змісту і специфіки комунікативної культури студента-психолога пов'язано із визначенням специфіки його психологічної компетентності.

Комунікативна компетентність студента-психолога заснована на знаннях та чуттєвому досвіді здатність орієнтуватися у ситуаціях професійного спілкування, розуміти мотиви, інтенції, стратегії поведінки, фрустрації, як свої власні, так і партнерів по спілкуванню, рівень освоєння технології та психотехніки спілкування.

Розкриття психологічного змісту культури спілкування полягають у розкритті психологічних чинників діяльності та поведінки особистості, які зазнають певних змін на різних етапах її розвитку.

Аналіз і узагальнення емпіричного і теоретичного матеріалу дозволили розробити шляхи формування комунікативної культури студентів-психологів як розвиток їх психологічної компетентності.

Література

1. Брюховецька О.В. Психологічні особливості комунікативної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів // Теоретичні і прикладні проблеми психології № 5 (16) – Луганськ, 2006. – С. 46-51.
2. Брюховецька О.В. Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до управлінського спілкування // Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць. Випуск 4 / Ред. кол. : В.В. Олійник (гол. ред.) та ін. – К. : Міленіум, 2006. – С.156-164.
3. Зимняя И.А., Малахова В.А., Путиловская Т.С., Хараева Л.Ф. Педагогическое общение как решение коммуникативных задач // Психолого-педагогические проблемы взаимодействия учителя и учащихся : Сб. под ред. А.А. Бодалева, В.Я. Ляудис. – М., 1980. – С. 53-65.
4. Карамушка Л.М. Використання інтерактивних технік у процесі підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій до управління : Методичні рекомендації / Л.М. Карамушка, М.П. Малигіна. – К., – Рівне, 2003. – 20 с.
5. Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б.Ф. Ломов. – М. : Наука, 1984. – 449 с.
6. Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально- психологический тренинг / Л.А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
7. Петровская Л.А. Теоретические и методологические проблемы социально-психологического тренинга / Л.А. Петровская. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 162 с.
8. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды : В 2-х т. - Т.2. / Б.Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – 288 с.
9. Андреева Е.В. Социальная психология / Е.В. Андреева. – М. : Изд-во МГУ, 1990 – 432с.
10. Выготский Л.С. Собрание сочинений : В 6 т. – Т.3. Проблемы развития психики / Л.С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – 368 с.
11. Захаров В.П., Хрящева Н.Ю. Социально-психологический тренинг / В.П. Захаров, Н.Ю. Хрящева. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. – 55 с
12. Леонтьев А.А. Педагогическое общение / А.А. Леонтьев. – М. : Знание, 1979. – 48 с.
13. Психологический словарь // В.В.Давыдов, В.П.Зинченко и др. – М., 1996. – 448 с.
14. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология / А.А. Реан, Я.Л. Коломинский. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 416 с.
15. Мясичев В.М. Проблема отношений человека и ее место в психологии // Вопросы психологии, 1957. - № 5.
16. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю.Н.Емельянов. – Л. : ЛГУ, 1985. – 276 с.
17. Емельянов Ю.Н. Обучение общению в учебно-тренировочных группах // Психологический журнал. – 1987. - Т.8. – № 2. – С.81-87.